

Exkurz 1

Titul mojmírovských panovníkov

V doterajšej analýze verejnej moci a vlády na území stredného Podunajska sme sa zaoberali najmä tým, ako takáto moc mohla vzniknúť, ako zdôvodňovala svoju legitimitu, či v akom vzťahu bola so „zahraničím“, teda v prvom rade s Franskou ríšou, rímskou kúriou a v malej miere aj s Byzanciou. Nemožno však v tejto súvislosti vynechať ani viac-menej formálny problém, totiž ako titulovať mojmírovských panovníkov na Morave.

Hneď zo začiatku by sa žiadalo zdôrazniť, že sila a suverenita panovníka nevyplývala priamo z označenia jeho krajiny, ani jeho titulu. Dôležitejšia bola jeho vojenská a hospodárska sila, civilizačná úroveň a štruktúra spoločnosti, ktorej vládol. Na strane druhej je tento spor zaujímavý inak: panovníci v strednej Európe sa o dosiahnutie kráľovského titulu nepochybne usilovali. Tieto snahy poznáme približne od konca 10. storočia, najmä z Uhorska, Poľska a Čiech.

Riešenie otázky, akým titulom sa hrdili Mojmírovci, komplikuje nejednotnosť písomných prameňov. Táto nejednotnosť je charakteristická najmä pre 9. storočie, čiastočne aj storočie nasledujúce. Od 11. storočia boli autori prameňov dôslednejší a stredoeurópske panovníkov označovali ko-

rektnejšie a jednotnejšie.⁶¹⁷ Preto musíme upozorniť na ne-jednotnosť praxe, ktorá pripomína terminologickú rozkolísanosť označenia sociálnych a právnych vrstiev v 13. storočí.

Ak by sme si urobili prehľad používaných titulov Mojmírovcov, zistíme, že dominuje *dux*,⁶¹⁸ prekladaný najčastejšie ako knieža (zriedkavejšie vojvoda) a taktiež *rex*,⁶¹⁹

⁶¹⁷ Na tomto mieste nemá zmysel menovať množstvo písomných prameňov z 11. storočia aj so zmienkami o uhorských, poľských a českých panovníkoch. Ako príklad, že na týchto označeniach si dávali autori prameňov viac záležať, je titulácia uhorského kráľa Gejzu I. (1074 – 1077) zo strany pápežskej kúrie vo forme *dux*, a to jednoducho preto, že pápež nebol ochotný uznať „uzurpáciu“ uhorského kráľovského trónu, v čom sa inak zhodol s kráľom Rímsko-nemeckej ríše Henrichom IV. (1056 – 1106). Gejzu preto v korešpondencii oslovoval ako knieža (*dux*) Uhrov, resp. Uhorska. Porovnaj DHA 1, č. 66, 71-72, s. 192, 200, 202. Porovnaj tiež STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 286. LYSÝ, *Nemecké výboje proti Uhorsku v 11. storočí*, s. 37-38.

⁶¹⁸ *Annales Fuldenses ad aa. 846, 855, 863, 871*, s. 36, 45, 56, 73. Termín *dux* má tiež regensburské pokračovanie Fuldských análov (*Annales Fuldenses ad aa. 884, 890, 892 – 895*, s. 111, 118, 121-122, 125-126.) a pokračovanie altaišské *Annales Fuldenses ad aa. 899, 901*, s. 133, 135. *Annales Laubacenses ad a. 894*, s. 53. *Annales Weingartenses ad a. 870*, s. 66. Liuprandi episcopi Cremonensis antapodosis I 5, I 13, s. 7, 15-16. *Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon VI 99 (60)*, s. 393. Tiež v liste pápeža Štefana V. niekedy z prelomu rokov 885/886, *MMFH III, Epistolae 102*, s. 226. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, c. 10, s. 72.

⁶¹⁹ „*Rasticium regem*“ a „*Rasticus rex Margorum*“. *Annales Xantenses ad aa. 870 – 871*, s. 28, 30. *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon ad aa. 890, 894*, s. 134, 143. *Widukindi Monachi Corbeiensis Rerum Gestarum Saxoniarum libri tres I 19*, s. 29. *Annales Hildesheimenses ad aa. 855, 864*, s. 17-18. *Annales Altahenses maiores ad a. 855*, s. 6. *Legenda Christiani*, c. 2, s. 22. *Tempore Michaelis imperatoris Legenda Moravica*, c. 5, 9, 10, 13-14, s.

prekladaný ako kráľ. Z latinských termínov ešte môže zaujať „zdrobnené“ *regulus*,⁶²⁰ *princeps*⁶²¹ a ojedinelé *comes*.⁶²² Pozoruhodné sú doklady zo slovansky písaných pamiatok, ktoré okrem všeobecného termínu pre vládcov *владѣика*⁶²³ poznajú len označenie *князь* (resp. *князъ*),⁶²⁴ na čo nadväzuje arabský

260-261, 265, 267. *Legenda Diffundente sole*, c. 3, s. 279. V liste pápeža Štefana V. je oslovený Svätopluk ako *rex Sclavorum*, *MMFH III, Epistolae 101*, s. 217. Inak však pápeži v titulatúre dôslední neboli, (porovnaj pozn. č. 618 a 622). *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I 10, 14*, s. 22, 32.

⁶²⁰ „*Resticio Winidorum regulo*“, „*Restitium Winidorum regulum*“. *Annales Bertiniani ad aa. 861 – 862, 870*, s. 55, 61 78.

⁶²¹ *Annales Fuldenses ad a. 871*, s. 73. Informácia sa týka voľby Slavomíra za panovníka. Tu však zrejme autor análov zo štylistických dôvodov potreboval použiť iný tvar, ako bol *dux*, ktorý inak dôsledne používal. Použiteľnejší je v tomto ohľade citát z Reginona, ako Ľudovít Nemec zajaľ „*principe nomine Rastiz*“. *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon ad a. 860*, s. 78. *Vita cum translatione s. Clementis*, c. 7, s. 127. Tiež v liste Jána VIII. arcibiskupovi Metodovi z 23. marca 881. *MMFH III, Epistolae 95*, s. 211.

⁶²² *MMFH III, Epistolae 90*, s. 199.

⁶²³ *Vladykam zemľę Božie slovo velitъ*, s. 199, 203.

⁶²⁴ *Žitije Konstantina*, c. 14, s. 98. *Žitije Mefodija*, c. 5, 10, 17, s. 143, 154, 162. Posledný príklad na s. 162 je sporný z hľadiska toho, aké kniežatá mal autor Života na mysli. Rastislav, Svätopluk a Kocel sú ako kniežatá označení tiež v Pochvalnoje slovo Kirilla i Mefodiju, s. 172. Proložnoje žitije Kirilla, Proložnoje žitije Mefodija, s. 244. *Uspenije Kirilla*, s. 249. *Latopis Nestora*, c. 20, s. 569. *Закопъ суднуй лjudьмъ*, c. 3, s. 180, panovníckou hodnosťou je zrejme aj knieža menovaný v kapitole 4 („от княза земли“), porovnaj *Закопъ суднуй лjudьмъ*, c. 4, s. 181. *Vladykam zemľę Božie slovo velitъ*, s. 201.

prepis *k.náz*,⁶²⁵ v arabskom diele od Ibn Rustu je však aj *ra'isu r-ru'asá*,⁶²⁶ teda náčelník náčelníkov (doslovne hlava hláv). Pramene písané v gréckom jazyku vo vzácnej zhode označujú panovníka termínom *ἄρχων*,⁶²⁷ čiže vládca.

Môžeme si všimnúť, že termín *rex* používajú síce aj súdobé pramene, no platí, že oficiálne anály Východofranskej ríše (Fuldské anály) sú priam dôsledné v používaní termínu *dux*. Tento jav môžeme interpretovať dvoma spôsobmi: buď ako „spolahlivosť“ zainteresovaných a relatívne blízkych informátorov, alebo ich zaujatosť, ak budeme predpokladať, že sa usilovali znížiť „prestíž“ Moravy a Mojmírovcov. Jej odkaz by teoreticky nemuseli chcieť neskoršie pramene „hanobiť“, v čoho dôsledku by nemusel prekvapovať zvýšený výskyt v nich obsiahnutých moravských kráľov. Tu by sme však mohli rovnako namietnuť nižšiu spolahlivosť neskorších písomných prameňov, a to podľa základných zásad textovej kritiky historickej vedy. Preto aj s krajnou nedôverou

⁶²⁵ Kitábu l-masálik wa-l-Mamálik li-bni Churdáđbiha, s. 326. Ide síce o konjektúru, no medzi orientalistami v tejto otázke vládne zhoda.

⁶²⁶ Kitábu l-a'láki n-náfisati li-bni Rusta, s. 346.

⁶²⁷ Βίος Κλήμεντος, c. 15, 29-31, s. 210, 223, 225. Autor Života Klimenta rozlišuje medzi *ἄρχων* a *βασιλεὺς* (čo možno preložiť ako kráľ, išlo však aj o označenie byzantského cisára), mojmírovských panovníkov však označuje termínom *ἄρχων*. K termínu porovnaj tiež CONSTANTINE PORFYROGENITUS. *De administrando imperio*, c. 41, s. 180. KONSTANTINOS PORFYROGENNÉTOS. *De ceremoniis aulae Byzantinae* II 48, s. 402.

musíme hľadiť na správu o korunovácii moravského „kráľa“ z Kroniky popa Dukljana,⁶²⁸ pochádzajúcej z 12. storočia.

Ak sa pozrieme na neskoršie písomné pramene, tak potom zistíme, že Moravské kráľovstvo bolo historickou „realitou“ pre autora tzv. Dalimilovej kroniky, napísanej niekedy na začiatku 14. storočia v rýmovanej češtine. Autor dokonca neváhal rozvinúť motív *translationis regni*, keď sa kráľovská koruna a vláda presunula z Moravy, od „kráľa“ Svätopluka do Čiech, a to všetko pod patronátom cisára.⁶²⁹ V dobe vlády Karola IV. tento motív rozvíjal Přebík Pulkava z Radenína. Spojil viacero zdrojov a pridal k nim aj vlastnú fantáziu a do svojej kroniky zapísal historku o „kráľovi“ Svätoplukovi, vládcovi Čiech, Poľska a Ruska, ktorý bojoval proti cisárovi Arnulfovi a tesne pred bitkou opustil vojsko a pripojil sa k pustovníkom na hore Zobor. Svätoplukov nástupca si moc neudržal a jeho krajinu si rozdelili Maďari, Rakúšania a Poliaci, čím zaniklo Moravské kráľovstvo. Kráľovstvo bolo potom obnovené v roku 1086, údajne vďaka Henrichovi III., a prenosené bolo do Čiech k prvému českému kráľovi Vratislavovi.⁶³⁰ Hodnovernosť týchto kombinácií samozrejme znižuje pomerne veľký časový odstup od udalostí, no tiež nesprávnosť údajov. Ak Přebík Pulkava netušil, že Henrich III. bol v roku 1086 mŕtvy, ako môžeme brať vážne ešte staršie, ním popisované udalosti?

⁶²⁸ Presbyteri Diocleatis regnum Sclavorum, c. 9, s. 245. Tento údaj bral vážne HAVLÍK, *Dukljanská kronika a Dalmatská legenda*, s. 39.

⁶²⁹ Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila, c. 24, s. 49-51.

⁶³⁰ Kronika Pulkavova. s. 16-17.

Ďalšie vymýšľanie najstarších moravských dejín pokračovalo aj neskôr, zväčša však vychádzalo z *translationis* Přibíka Pulkavu. Moravia sa prepojila s Markomanmi a Marobud bol nielen markomanským kráľom, ale stal sa aj kráľom moravským.⁶³¹ Tak sa v historiografii označenie moravský kráľ vžilo a nevadilo ani, že motív *translationis regni* mal pôvodne za úlohu legitimizovať České kráľovstvo. V tomto kontexte je vlastne zaujímavé kolísanie moravskej historiografie medzi jednotou s Čechami a zdôrazňovaním svojej suverenity,⁶³² postavenej na motíve Moravského kráľovstva.

K mojmírovským dejinám sa však okrem Čechov a Moravanov hlásili a hlásia aj ďalší „dediči“, a to Slováci. Problému sa venoval napríklad Juraj Papánek, ktorý svoje dielo nazval *O kráľovstve a kráľoch Slovákov*.⁶³³ No Juraj Sklenár označil Rastislava i Svätopluka *duces*.⁶³⁴ K ich kráľovskej hodnosti sa však neskôr vrátil Franko Víťazoslav Sasínek.⁶³⁵

Na literatúre 19. storočia je zrejmé, že titul vládcu mojmírovskej Moravy nebol najpodstatnejším problémom vedeckého skúmania. Tento stav badať aj neskôr, v historiografii 20. storočia, v ktorej sa síce označenie knieža používa pre mojmírovských panovníkov častejšie, vcelku často však môžeme vidieť aj označenie kráľ. Niečo vo svojej práci

⁶³¹ Václav Hájek z Libočan, s. 38.

⁶³² Podrobne WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 16-27.

⁶³³ Georgii Papanek *De regno regibusque Slavorum*.

⁶³⁴ *Vetvssimvs Magnae Moraviae situs*, s. 3.

⁶³⁵ SASINEK, *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska*, s. 193, 198.

naznačil napríklad Václav Vaněček, ktorý „veľkého kniežaťa-vojvodu“, napríklad Svätopluka, videl označeného titulom kráľ.⁶³⁶ Nemožno prirodzene opomenúť moravského historika Lubomíra Havlíka, ktorý svoje postoje v tomto duchu prezentoval v každej svojej väčšej práci k dejinám Moravy v 9. storočí. Vo svojom diele z roku 1964 zdôraznil najmä spoločný pôvod germánskeho *chuning* a slovanského *кѣназь*.⁶³⁷ O niečo opatrnejší bol však vo svojej neskoršej práci z roku 1978,⁶³⁸ aby vo svojej popularizačnej knižke z roku 1994 vzdal hold moravskému kráľovi Svätoplukovi.⁶³⁹

Na Slovensku sa historici 20. storočia v prevažnej miere obrátili k používaniu termínu knieža⁶⁴⁰ (resp. vojvoda),⁶⁴¹ pravdou však je, že dvorný historik tzv. Slovenského

⁶³⁶ VANĚČEK, *Prvních tisíc let*, s. 85.

⁶³⁷ HAVLÍK, *Velká Morava s středoevropskými Slované*, s. 135-136.

⁶³⁸ HAVLÍK, *Morava v 9. a 10. století*, s. 63-64.

⁶³⁹ HAVLÍK, *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*, najmä s. 70. Treba dodať, že L. Havlík sa pokúšal pre používanie termínu kráľ uplatniť aj neistú pasáž v Reginonovej kronike, podľa ktorej Svätopluk dosiahol kráľovskú hodnosť, porovnaj HAVLÍK, *Velká Morava a Franská říše*, s. 166. Jeho vývody presvedčivo vyvrátil Ján Steinhübel v posudku s názvom „Bol Svätopluk kráľom starých Slovákov? Nápis na podstavci Svätoplukovej sochy.“ Tento posudok bol pôvodne publikovaný na stránke Národnej rady Slovenskej republiky, odkazujem na jeho znenie v článku STEINHÜBEL, *Bol alebo nebol Svätopluk kráľom?*, s. 685-696.

⁶⁴⁰ Porovnaj napr. štúdie v zborníku *Ríša veľkomoravská*.

⁶⁴¹ *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II.*, s. 309, kde v indexe je Svätopluk I. označený ako knieža, resp. vojvoda, čím sa samozrejme

štátu František Hrušovský neváhal označovať Svätopluka ako kráľa, a to dokonca priamo slovenského.⁶⁴² Intermezzo nacionálne silne podfarbenej historiografie sa po 2. svetovej vojne samozrejme muselo zmestiť do nových pomerov a s ústupom „slovenskosti“ Moravy sa postupne⁶⁴³ vytratili aj veľkomoravskí králi. O kráľoch – opäť slovenských – boli ochotní písať po roku 1989 najmä neofudáci autori, spomeňme preto spomedzi nich Milana Ďuricu a jeho *Dejiny Slovenska a Slovákov*.⁶⁴⁴ Takto sa podarilo nadviazať na tradície Slovenského štátu, ktorý sa snažil prezentovať v duchu „svätoplukovského“ dedičstva – ako nástupca „slovenskej“ a „svätoplukovskej“ ríše.⁶⁴⁵

myslí jeho nitriansky údel. Podobne aj MARSINA, *Metodov boj*, s. 106-110, 112, 119, 131.

⁶⁴² HRUŠOVSKÝ, *Slovenské dejiny*, s. 46, 48-51. F. Hrušovský bol v terminológii pomerne nedôsledný. Ak odhliadneme od toho, že jadro Veľkej Moravy pokladal za „výlučne slovenské“ (s. 52), tak si všimnime, že Sama označil ako knieža (s. 31). K Hrušovského nepresnej terminológii, ktorá však nijako nevybočovala z vtedajšieho úzu, patrí aj označenie Východofranskej ríše ako nemeckej (s. 38-39, 44, 46, 48-52, 54). Z toho však vyplýva, že v Hrušovského práci nemá narábanie s terminológiu podklad v písomných prameňoch, ale ide o ideologicky podmienené rozhodnutia.

⁶⁴³ Zotrvačnosť možno vidieť aj napríklad u významného právneho historika Štefana Lubyho. Porovnaj LUBY, *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, s. 66. Dielo vznikalo ešte v období Slovenského štátu.

⁶⁴⁴ ĎURICA, *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*, s. 30-32, 35, 37-38, 40-47.

⁶⁴⁵ Ako presvedčivo poukázala ZAVACKÁ, *Pomník Svätopluka ako prameň k dejinám 20. a 21. storočia*.

6. júna 2010 počas vtedy prebiehajúcej predvolebnej kampane pred parlamentnými voľbami najvyšší štátni predstavitelia odhalili na nádvorí Bratislavského hradu jazdeckú sochu Svätopluka. Na jej podstavci sa objavil nápis: „Svätopluk – kráľ starých Slovákov, 846 – 894.“ Hoci neoddiskutovateľne najväčšou odbornou chybou tohto nápisu bol nesprávny začiatok Svätoplukovej vlády, budeme sa na tomto mieste venovať len otázke titulu kráľ. Reakcie historikov nenechali na seba čakať. Zdalo sa, že sa rozdelili do dvoch skupín, ktoré zastávali a popierali opodstatnenosť termínu „starí Slováci“, ktorí používali a zamietali titul kráľ. Celkovo bolo spektrum názorov omnoho pestrejšie. Najdôležitejšou odbornou reakciou na otázku súvisiace s titulom Svätopluka z pohľadu jeho historickej oprávnenosti sa stal posudok Jána Steinhübel⁶⁴⁶ z doby po parlamentných voľbách v júni 2010, keď sa začal prehodnocovať Svätoplukov monument. Odstránili sa, či prekryli niektoré prvky diela. Odstránil sa nápis „Kráľ starých Slovákov“, no nesprávny letopočet začiatku vlády Svätopluka Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky zrejme nepokladala za dôležité napraviť.

Keďže pokusy nacionálnej časti slovenskej historiografie o novú (či staronovú) interpretáciu včasného stredoveku vyvolali pochopiteľný odpor druhej časti odbornej verejnosti i viacerých médií, bolo potrebné toto dielo podporiť. Jeden z ideových tvorcov monumentu Matúš Kučera z tohto dôvo-

⁶⁴⁶ STEINHÜBEL, *Bol alebo nebol Svätopluk kráľom?*, s. 685-696.

du pripravil fabulačnú monografiu s názvom *Kráľ Svätopluk*.⁶⁴⁷ K jeho hlavným dôvodom, prečo treba Svätopluka označovať titulom kráľ, patrí najmä jeho dôsledné prekladanie latinského termínu *regnum* ako kráľovstvo.⁶⁴⁸ Okrem toho sa snaží samozrejme vyzdvihovať tie písomné pramene, ktoré Svätopluka označili ako *rex*.⁶⁴⁹ Tiež neváhal, aby zo Svätopluka na základe oslovenia *unicus filius* v pápežskej listine urobil adepta Ríma na cisársky „stolec“.⁶⁵⁰

Vzhľadom k tomu, že sa spor o „kráľovskú“ sochu Svätopluka viedol predovšetkým na stránkach periodickej tlače,⁶⁵¹ treba oceniť, že sa najnovšie Martin Homza rozhodol diskutovať na stránkach Historického časopisu. Jeho príspevok⁶⁵² nanovo formuluje argumenty, ktoré poznáme z diel

⁶⁴⁷ Porovnaj recenziu PINTÉR, Matúš Kučera, *Kráľ Svätopluk* [König Svatopluk], s. 520-521.

⁶⁴⁸ KUČERA, *Kráľ Svätopluk*, s. 39, 125. Tento argument prevážil aj v MARSINA, *Metodov boj*, s. 118. Podľa R. Marsinu je *regnum* kráľovstvo, jeho panovník je teda suverénny vládár „knieža – kráľ“.

⁶⁴⁹ KUČERA, *Kráľ Svätopluk*, s. 15, na s. 99 menuje viac titulov, ďalej s. 107-108, 115.

⁶⁵⁰ KUČERA, *Kráľ Svätopluk*, s. 108. Používať slovo „stolec“ v súvislosti s cisárskym titulom je krajne nevhodné, a to aj vtedy, ak to autor myslel ako synonymum k hodnosti. Stolce mali k dispozícii kniežací vládcovia, najznámejšie zo slovanského prostredia pochádzajú z Kuru-tánska a Čiech. Porovnaj TŘEŠTÍK, *Mýty kmene Čechů*, s. 156-157.

⁶⁵¹ Porovnaj aj Stanovisko odbornej komisie pri Slovenskom historickom ústave a Historickom odbore Matice slovenskej k odhaleniu jazdeckej sochy kráľa Svätopluka umiestnenej na Čestnom nádvorí Bratislavského hradu, s. 4.

⁶⁵² HOMZA, O kráľovskom titule Svätopluka, s. 655-669.

Lubomíra Havlíka. Spočívajú v zdôrazňovaní tých prameňov, ktoré Svätopluka označili ako *rex*, ďalej z toho, že politický útvar, ktorému Svätopluk vládol (Nitriansko) sa označoval ako *regnum* (teda v duchu tejto argumentácie kráľovstvo), z toho, že slovanský titul knieža má pôvod od germánskeho *chuninga* a samozrejme nechýba ani nesprávne interpretovaná pasáž z Reginonovej kroniky, podľa ktorej mal byť Svätopluk povýšený na kráľa. Ján Steinhübel vo svojej odpovedi odmietol a podrobne vyvrátil jednotlivé argumenty.⁶⁵³ Predovšetkým však treba zdôrazniť, že tieto argumenty v žiadnom prípade nemôžu platiť súčasne. Ak bol Svätopluk kráľom preto, že bol „povýšený predtým do kráľovskej hodnosti“, potom nemohol byť kráľom pre to, že bol na čele *regnum* už od roku 846, alebo pre to, že titul knieža pochádzal z germánskeho *chuning*, ako sa snažili presvedčiť L. Havlík, M. Kučera, či M. Homza.

Spor o panovnícky titul Svätopluka nie je vlastne klasickým vedeckým sporom, nepatrí ani medzi „vysoké“ témy, akou je spor o „privatizáciu českého štátu“ v stredoveku, ktorý prebieha medzi českými historikmi. Ide o typický produkt nacionálneho definovania dejín, v ktorom sa časť spoločnosti a historiografický prúd spojený aj s určitou časťou politického spektra pokúšajú prostredníctvom anachronickej terminológie pripútať k včasnostredovekému útvaru a vyhlásiť ho za „svoj“.

⁶⁵³ STEINHÜBEL, Bol alebo nebol Svätopluk kráľom?, s. 671-696.

Ak máme panovnícku nomenklatúru Mojmirovcov prebrať kriticky, musíme si uvedomiť, že absolútna väčšina prameňov bola napísaná v jazykoch, ktorými Svätoplukovi Moravania nehovorili. Svätoplukove tituly v nich boli viac či menej vhodne preložené do gréckeho, latinského, či dokonca arabského jazyka. Latinský titul *rex* nosili najstarší vládcovia starovekého Ríma. Po ich vyhnaní, tradične kladeného do roku 510 (resp. 509) pred n. l. a po nastolení republikánskeho zriadenia, sa tento titul užíval pre barbarských panovníkov.⁶⁵⁴ Rimanov pritom ani len nenapadlo vrátiť sa k titulu *rex* po znovuzavedení monarchie v cisárskom období. Dôvod bol v jeho sprofanovaní⁶⁵⁵ a sám prvý cisár Augustus robil všetko pre to, aby jeho nové monarchické zriadenie vyzeralo ako pokračovanie republiky.

Vládca Rímskej ríše si preto radšej vybral tituly ako *imperator*, či *caesar*. Preto ani v období republiky, ani neskôr v cisárstve nebol nič zvláštne na tom, keď sa germánski panovníci označovali „uprázdneným“ titulom *rex*. Barbarskí panovníci tento stav rešpektovali, a hoci sa radi pýšili rímskymi hodnosťami, ako boli konzul, či patricius,⁶⁵⁶ ani jeden neuchvátil pre seba titul cisára a ani jeden necítil negatívny nádych, ktorý mal termín *rex*. Negatívny odtieň

⁶⁵⁴ Tak to zdôraznil vo svojom posudku z roku 2010 STEINHÜBEL, Bol alebo nebol Svätopluk kráľom?, s. 685.

⁶⁵⁵ Sprofanovanie titulu *rex* sa podarilo prekonať až postupne v cisárskom období. *Encyklopedie středověku*, heslo Král, s. 305. Porovnaj tiež WOLFRAM, Das römische Königtum der Germanen, s. 3-10.

⁶⁵⁶ LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, s. 48.

titulu *rex* sa odrážal v rímskom, nie v barbarskom myslení. Barbari boli opovrhnutiahodní takpovediac *per se*, nech už mali tituly akékoľvek. Nebol preto dôvod vyhýbať sa označeniu *rex* pre barbarských kráľov, a zvykli si na neho nakoniec aj románski poddaní barbarských kráľov, ktorí vládli nad pozostatkami Impéria. V latinskom priestore tak vznikla nomenklatúrna zhoda medzi rímskym *rex* a germánskym *chuning*, preto vládca Frankov, Vandalov, či Vizigótov bol *rex*. Takto začalo v Európe dominovať nové barbarské *regnum*. Barbarský *rex* sa však svojou podstatou líšil od rímskeho.

Barbarské *regnum* mohlo mať sotvačo spoločné s gréckymi mestskými štátmi, ktorým vládol *basileos* (βασιλεύς). Putovanie starovekého gréckeho titulu βασιλεύς je pre nás tiež poučné, ak uvážime, že tento titul bol prevzatý aj pre vládcu v Byzancii, ktorého dnes prekladáme do slovenského jazyka ako cisár. Neprekvapí potom, ak sa mojmirovskí vládcovia označujú v grécky písaných prameňoch termínom ἄρχων⁶⁵⁷ a nie sú preto titulárne rovní „v purpure narodenému“ panovníkovi Byzancie.

Ak Augustus nechcel, aby sa jeho nová monarchia v mysliach rímskeho ľudu nespájala s predrepublikánskou

⁶⁵⁷ Porovnaj pozn. č. 627. Ku gréckemu kráľovskému zriadeniu porovnaj ROUX, *Král*, s. 39. K byzantskej paralele porovnaj *Encyklopedie středověku*, heslo Král, s. 306. VYKYPĚL, *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*, s. 120, ktorý upozorňuje, že pôvodným označením panovníka v Byzancii bolo καῖσαρ a k zmene došlo v roku 629.

monarchiou, bolo to iste aj pre príťažlivosť republikánskeho zriadenia. Cisári sa však, podľa vzoru orientálnych despocií, stali posvätnými a božskými a cisárske zriadenie sa tak odklonilo od Augustovho odkazu. Barbarskí panovníci si s týmito zmenami nemuseli lámať hlavu, keďže ich inštitúcia *chuninga* bola posvätná tak či tak. Rozdiel bol azda medzi barbarmi, ktorí túto inštitúciu v dobe sťahovania národov zjednodušili a zvykli ustanovovať svojho vládcu vyzdvihnúť na štít a tými barbarmi, ktorí ju zachovali v archaickej podobe.⁶⁵⁸ Pre oba typy však bol *chuning* posvätný,⁶⁵⁹ a v predkresťanskom období bol dokonca priamo spojený s bohmi. Prijatím kresťanstva túto pohanskú „posvätnosť“, späťu ani nie tak s jeho osobou ako skôr s jeho rodom, stratil.⁶⁶⁰ Vďaka kresťanstvu sa však do obradu ustanovovania kráľa (resp. korunovácie) pridalo pomazanie. Ním sa obyčajný človek stal posvätným. Každý kresťanský kráľ bol tak vďaka pomazaniu novým Dávidom (1 Sam 16, 12-13). Franskí hodnostári sa ale neopovažovali uzurpovať nárok na pomazanie,⁶⁶¹ rovnako ako sa uzurpácie titulu *rex* neodvažoval ani inak mocný Karol Martel.⁶⁶²

Nie každý barbarský kmeň mal však na svojom čele panovníka s titulom *rex*. Týka sa to napr. bavorského vládcu

⁶⁵⁸ SCHÜCKING, *Der Regierungsantritt*, s. 8. TŘEŠTÍK, *Mýty kmene Čechů*, s. 157-158.

⁶⁵⁹ ROUX, *Král*, s. 30.

⁶⁶⁰ BLOCH, *Králové divotvůrci*, s. 62-64.

⁶⁶¹ BLOCH, *Feudální společnost*, s. 388.

⁶⁶² BLOCH, *Králové divotvůrci*, s. 65.

Tassila III.⁶⁶³ Dôvody sa nehľadajú ľahko, očividné však je, že vzťah *rex* - *duces* bol v niektorých prípadoch logickým riešením, ako vyjadriť subordináciu vládcov pod zvrchovanosťou franského kráľa. V merovejskom období si ešte autor tzv. Fredegarovej kroniky nemusel lámať hlavu, ako označí vládcu „Vinidov“ Sama. Bol pre neho jednoducho *rex*.⁶⁶⁴ Vládcu polabských Srbov Dervana, ktorý sa ku „kráľovstvu“ Sama pripojil, však označil titulom *dux*.⁶⁶⁵ Aj on zrejme cítil potrebu zaviesť istú hierarchiu medzi vládcami a Samo bol jednoducho na vyššej úrovni ako Dervan. Hoci nepokladal pohanských Slovanov za rovnocenných Frankom, v terminológii vládných titulov použil dva stupne.

Vládcovia Karolovskej dynastie sa otázkou nomenklatúry museli zaoberať z praktických dôvodov. Budovanie franského impéria totiž počítalo so začleňovaním susedných území do ríše, ktorá sa tak na východ rozšírila o Sasov a Bavorov. Bavorské vládne štruktúry Frankovia nezničili, ale začlenili ich pod svoju kontrolu. To isté chceli aj s Avarmi, ich pokus však skrachoval. Niet pochyb, že podobne chceli postupovať aj voči slovanským kniežatstvám v strednej Európe. Ich kniežatá sa mali zaviazat' poslušnosťou a vernosťou a napokon sa začleniť aj do Franskej ríše, podobne ako Sasi a Bavori. V niektorých prípadoch boli Frankovia úspešní, inokedy išlo len o zbožné želanie. Frankovia však museli

⁶⁶³ *Annales regni Francorum ad a. 749*, s. 14.

⁶⁶⁴ *Chronicarum, quae dicuntur Fredegarii scholastici libri IV*, IV 48, 68, s. 145, 154.

⁶⁶⁵ *Chronicarum, quae dicuntur Fredegarii scholastici libri IV*, IV 68, s. 154.

vyriešiť, ako budú týchto slovanských vládcov nazývať. Ak tituly avarských hodnostárov nebolo spravidla nutné prekladať a v latinských prameňoch sa stretávame s originálnymi avarskými titulmi, kniežatá slovanských *gentes* sa často preložili termínom *dux*. Vo väčšom počte písomných prameňov je aj termín *rex*. Slovania (a špeciálne Moravia) mali teda kráľa alebo knieža?

Dalo by sa vychádzať z Havlíkovho základného postulu, že germánsky *chuning* má rovnaký pôvod ako slovanský *кѠНАЗЪ*.⁶⁶⁶ A ak bol germánsky *chuning* preložený ako *rex*, ktorý sa prekladá ako *kráľ*, tak by bolo správne aj slovanské kniežatá označovať ako *kráľov*. Havlíkova argumentácia je však neprijateľná z dvoch dôvodov. Prvý spočíva v tom, že sa vo vrcholnom stredoveku jasne rozlišoval rozdiel medzi kniežaťom a *kráľom*. Ak by bol *кѠНАЗЪ* totožný s *kráľom*,

⁶⁶⁶ Porovnaj pozn. č. 637. Titul prevzali Slovania od Germánov, resp. Gótov. Nápad, že tomu bolo naopak, sa pokúšal presadiť Šimon Ondruš. Porovnaj ONDRUŠ, *Odtajnené trezory slov*, s. 88-90. Jeho názory presvedčivo vyvracia VYKYPĚL, *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*, s. 132.

Gótske slovo *kuni* má svoj indoeurópsky základ a je príbuzný latinskému *gens*, vzniklo teda od výrazu, označujúceho „rodiť sa“, „plodiť“, „vznikať“. Tento výraz napokon prevzali Slovania zrejme ešte v období praslovanskej jazykovej jednoty. VYKYPĚL, *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*, s. 39-45, 128-133. *Encyklopedie středověku*, heslo *Král*, s. 306-307.

museli by byť *kráľmi* aj českí Přemyslovci z 9. storočia,⁶⁶⁷ či ich mocní nasledovníci z 10. storočia, alebo poľskí Piastovci. Prečo by sa však potom v 11. storočí usilovali stredoeurópski panovníci o zisk kráľovskej koruny? Aký zmysel by mali korunovácie Boleslava Chrabrého, Mieška II., Vratislava II., či Vladislava II.?⁶⁶⁸

Dôležité je ešte spomenúť – čím sa dostávame k druhému dôvodu neprijateľnosti Havlíkovej tézy –, že Slovania urobili z mena Karola Veľkého titul **korl'ъ*.⁶⁶⁹ V 9. storočí tento titul patrilo len franskému panovníkovi, domáce slovanské kniežatá zostali kniežatami. Ak niekoľko latinských prameňov označuje mojmírovského panovníka titulom *rex*, tak v žiadnom slovansky písanom prameni z tohto obdobia

⁶⁶⁷ A to vrátane svätého Václava, ktorého autor 1. staroslovanskej legendy označil ako *кнез*. Porovnaj Žitije Večeslava, s. 181-182.

⁶⁶⁸ Na tomto mieste je vhodné spomenúť, že termín *rex* použil aj saský kronikár Widukind z Corvey (porovnaj pozn. č. 619). K tomu tiež A. Pleszczyński, ktorý titul *rex* u Widukinda dal do súvisu s „riadnym“ panovníkom bez ohľadu na ich príslušnosť ku kresťanstvu, či mieru ich suverenity. PLESZCZYŃSKI, *Pierwsza Monarchia Piastowska*, s. 39-40. Porovnaj tiež SCHRÖDER, *Völker und Herrscher des östlichen Europa im Weltbild Widukinds von Korvei und Thietmars von Merseburg*, s. 48-53. RAZIM, *Fidelis et utilis*, s. 35.

⁶⁶⁹ Ako v tomto kontexte zdôraznil STEINHÜBEL, *Bol alebo nebol Svätopluk kráľom?*, s. 685. VYKYPĚL, *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*, s. 123-124. BOROŇ, *Kniazowie, królowie, carowie*, s. 102-107.

nevystupuje ako *korľ. Takto Život Metodov tituluje franského panovníka.⁶⁷⁰

V tejto súvislosti je vlastne charakteristické, že termín *korľ nebol u obyvateľov Moravy ktorýkoľvek *rex*. Keď Konštantín prekladal z gréčtiny časť biblického veršu „Nemáme kráľa, len cisára!“ (J 19, 15: „οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα“), tak grécke slovo *basileos* (v modernom slovenskom preklade *kráľ*) preložil slovom *césar* a novozákonné *καίσαρ* neprekladal vôbec.⁶⁷¹ Rovnako autor Života Metodovho, citujúc 1. list Petrov,⁶⁷² preložil *βασιλέα* ako *υ(τ)ca(p)α*. Latinský termín *rex* mal slovanský ekvivalent *césar*, (*цѣсарь*, *царь*) a nie *korľ. Preto Slovania tento termín spočiatku nepoužili ani v prípade vládcov starozákonného Izraela,⁶⁷³ a dokonca ním neoznačili ani panovanie Ježiša Krista.⁶⁷⁴

⁶⁷⁰ Žitije Mefodija, c. 9-10, 16, s. 151-153, 160. Posledný príklad z kapitoly 16 v legende hovorí o „королью оугърскоумоу“, teda o uhorskom kráľovi. V skutočnosti však ide o omyl ruskej redakcie legendy z 11. storočia a pôvodne malo ísť nepochybne o východofranského panovníka. TŘEŠTÍK, Pád Velké Moravy, s. 63-67. Podrobný rozbor, porovnaj BOROŇ, *Kniaziowie, królowie, carowie*, s. 110-116.

František Graus pripustil, že *король* v 9. kapitole Života Metodovho by mohol byť moravský kráľ. GRAUS, *Rex – dux Moraviae*, s. 183. Nejasnú pasáž sami vydavatelia Života Metoda interpretujú bez pochyb tak, že kráľom bol mienený Ľudovít Nemec (*MMFH II*, s. 151, pozn. č. 2). Porovnaj tiež BOROŇ, *Kniaziowie, królowie, carowie*, s. 109-110.

⁶⁷¹ Porovnaj VYKYPĚL, *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích*, s. 121-122.

⁶⁷² 1P 2,17 „...τὸν θεὸν φοβεῖσθε, τὸν βασιλέα τιμᾶτε.“

⁶⁷³ Žitije Konstantina, c. 13, s. 98. Žitije Mefodija, c. 13, s. 98.

⁶⁷⁴ Žitije Konstantina, c. 8, 13, s. 87, 98. Kyjevský misál, s. 320.

Z toho však jednoznačne vyplýva, že u moravských Slovanov mohol byť *korľ len jediný panovník Frankov, ako nástupca Karola Veľkého.⁶⁷⁵

Tretím argumentom, použitým v prospech kráľovského titulu Svätopluka je označenie *regnum* pre mojmirovskú Moravu vo viacerých latinsky písaných prameňoch.⁶⁷⁶ Matúš Kučera vo svojej najnovšej knihe prekladá tento latinský termín mechanicky ako kráľovstvo,⁶⁷⁷ akoby si vzal k srdcu slová Izidora zo Sevilly, že *Regnum ab regibus dictum*.⁶⁷⁸ Hoci *regnum* nepochybne úzko súvisí s latinským *rex*, má viac významov a prekladať ho možno taktiež ako panstvo, či vláda.⁶⁷⁹ Môže označovať napríklad panstvo Avarov,⁶⁸⁰ Čechy

⁶⁷⁵ STEINHÜBEL, *Bol alebo nebol Svätopluk kráľom?*, s. 677.

⁶⁷⁶ Porovnaj pozn. č. 293-299.

Regnum ako krajinu, v ktorej má kráľ územný rozsah svojej vlády, charakterizoval tiež BÍLÝ, Kapitoly z veľkomoravského práva – Kráľovský titul moravských kráľů, s. 102.

⁶⁷⁷ KUČERA, *Kráľ Svätopluk*, s. 39, 87.

⁶⁷⁸ ISIDOR ZE SEVILLY. *Etymologiae IX, III, 1*, s. 50.

⁶⁷⁹ Pokiaľ M. Homza odmietol argumenty J. Steinhübela v neprospech kráľovského titulu Svätopluka kvôli ich údajnej anachroničnosti (HOMZA, O kráľovskom titule Svätopluka, s. 661), v skutočnosti sa on sám, podobne však aj L. Havlík, či M. Kučera dopúšťajú niečoho podobného. *Regnum* ako forma vlády, na čele ktorej stál *rex*, mohla existovať v spisoch Cicera (*O věcech veřejných I 26 (42)*, s. 48. „...quare cum penes unum est omnium summa rerum, regum illum unum vocamus, et regnum eius rei publicae statum.“), nie už na konci antiky, ani vo Vulgate, a už vonkoncom nie vo franských letopisoch. Všeobecne k používaniu termínu *regnum* porovnaj FRIED, *Gens und*

(samozrejme ešte v kniežacom období, dokonca nie celé, ale len ich časť),⁶⁸¹ Svätoplukovo panstvo (Nitriansko) ešte pred zajatím a odstránením Rastislava v roku 870,⁶⁸² mohlo označovať Franskú ríšu,⁶⁸³ ale rovnako aj Uhorsko ešte pred Štefanom I. v Anonymovej kronike.⁶⁸⁴ Použitie tohto termínu záviselo najmä od autora prameňa, dalo sa využiť, ako

regnum, s. 92-93. DEUTINGER, *Königsherrschaft im Ostfränkischen Reich*, s. 29-37.

⁶⁸⁰ *Chronicarum, quae dicuntur Fredegarii scholastici libri IV, IV 72*, s. 157. *Annales regni Francorum ad a. 795*, s. 96.

⁶⁸¹ Podľa Kristiánovej legendy mal Bořivoj svoje *regnum*, porovnaj *Legenda Christiani*, c. 3, s. 26. Naproti tomu v Reginonovej kronike vystupujú Čechy ako *ducatum*. (*Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon ad a. 890*, s. 134), ale aj ako *regnum* (porovnaj tamže ad a. 876, s. 112).

⁶⁸² *Annales Fuldenses ad a. 870*, s. 70. „Zuentibald nepos Rastizi propriis utilitatibus consulens se Carlmanno una cum regno, quod tenebat, tradidit.“

⁶⁸³ Hincmarus *De ordine palatii*, c. 4, s. 66. KASCHKE, *Zur Trennung von Reich und Herrscher in der Vorstellungswelt des 9. Jahrhunderts*, s. 452. K ďalším významom termínu *regnum* porovnaj aj SCHULZE, *Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter III*, s. 21. GOETZ, *Regnum: Zum politischen Denken der Karolingenzeit*, s. 116-170. GOETZ, *Die Wahrnehmung von „Staat“ und „Herrschaft“ im frühen Mittelalter*, s. 46-47. Hoci s niektorými interpretáciami významu *regnum* skôr nesúhlasíme (ide o stotožnenie *regnum* so štátom), v tomto kontexte je podstatná mnohovýznamovosť tohto pojmu, a teda, že ju nemôžeme automaticky prekladať ako kráľovstvo (doslovne aj H. W. Goetz píše, že „*regnum* vom Königstitel unabhängig ist.“ Porovnaj GOETZ, *Regnum: Zum politischen Denken der Karolingenzeit*, s. 139.)

⁶⁸⁴ Autor kroniky nazval poslednú kapitolu „*De constitutione regni*“ a kladie ju do obdobia kniežat Zultu a Takšoňa. P. magistri, qui Anonymus dicuntur, *Gesta Hungarorum*, c. 57, s. 113-117.

vidíme, rôzne.⁶⁸⁵ A predovšetkým, ak aj bola Morava Fuldskými anámi označená za *regnum*, rovnaký prameň pomenúval Rastislava a Svätopluka titulom *dux*, nie *rex*.⁶⁸⁶

Preto z termínu *regnum* ako označenia mojmírovskej Moravy nemôžeme robiť žiadne závery, o aké sa snažil M. Kučera. Navyše treba opätovne pripomenúť, že k tomuto latinskému termínu nachádzame v starej slovančine obdoby len veľmi problematcky. Zodpovedať by mu mohlo vcelku ojedinelé *црцарство*.⁶⁸⁷

Môžeme teda zhrnúť, že mojmírovskí panovníci mali titul *кѣназь*, v dnešnom tvare knieža. Ak by sme chceli používať titul kráľ, nevedeli by sme dobre vysvetliť, prečo sa panovníci v Poľsku a v Čechách snažili v 11. storočí ako aj neskôr získať kráľovskú korunu, keď predsa panovník týchto krajín mal byť ako *кѣназь* v Havlíkovom duchu kráľom. Latinské, grécke i arabské tituly, ktoré nachádzame pri menách vládnucich Mojmírovcov, sú teda len viac či menej vhodnými ekvivalentmi termínu *кѣназь*, v dnešnej slovenčine knieža.

⁶⁸⁵ Podobne tiež GRAUS, *Rex – dux Moraviae*, s. 181-182, 184.

⁶⁸⁶ STEINHÜBEL, *Bol alebo nebol Svätopluk kráľom?*, s. 675, 688 BARTL, *Opäť o kráľovskom titule Svätopluka I.*, s. 327.

⁶⁸⁷ Porovnaj pozn. č. 285.

Miroslav Lysý

MORAVANIA, MOJMÍROVCI
A FRANSKÁ RÍŠA

Štúdie k etnogenéze, politickým
inštitúciám a ústavnému zriadeniu na
území Slovenska vo včasnom stredoveku

Atticum 2014